

НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ НАУК УКРАЇНИ
ІНСТИТУТ УКРАЇНОЗНАВСТВА ІМ. І. КРИП'ЯКЕВИЧА
ІНСТИТУТ НАРОДОЗНАВСТВА

ГАЛУЩАК МИХАЙЛО МИХАЙЛОВИЧ

УДК 94:355/.359(477.8)

**ВІЙСЬКОВО-ПОЛІТИЧНА ДУМКА ЗУНР/ЗОУНР
(ЛИСТОПАД 1918 р. – ЛИПЕНЬ 1919 р.)**

Спеціальність 07.00.01 – історія України

АВТОРЕФЕРАТ
дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата історичних наук

Львів – 2019

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана в Науково-дослідному інституті українознавства Міністерства освіти і науки України.

Науковий керівник: кандидат історичних наук
Галайко Богдан Миколайович,
Національний музей «Меморіал жертв
Голодомору», методист Експозиційно-
виставкового відділу.

Офіційні опоненти: доктор історичних наук, професор
Литвин Микола Романович,
Інститут українознавства
ім. І. Крип'якевича НАН України,
завідувач Центру дослідження
українсько-польських відносин;

кандидат історичних наук, доцент
Павлишин Олег Йосипович,
Львівський національний університет
імені Івана Франка, доцент кафедри
новітньої історії України
ім. М. Грушевського.

Захист відбудеться 8 жовтня 2019 р. о 17 год на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 35.222.01 Інституту українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України та Інституту народознавства НАН України за адресою: 79026, м. Львів, вул. Козельницька, 4.

З дисертацією можна ознайомитися в науковій бібліотеці Інституту українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України за адресою: 79026, м. Львів, вул. Козельницька, 4.

Автореферат розіслано 6 вересня 2019 р.

Вчений секретар
спеціалізованої вченої ради,
кандидат історичних наук

В. М. Конопка

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми. З початком новітньої російсько-української війни в українському суспільстві відчутно зріс інтерес до наукових проблем, що лежать на перетині площин політики та стратегії. Зокрема, питання вирішення політичних завдань військовими методами стало одним із пріоритетів нової редакції Воєнної доктрини України, прийнятої у 2015 р. Боротьбу за територіальну цілісність, яку Україна веде сьогодні, історики часто порівнюють із подіями Української революції 1917–1921 рр., коли передумовою зовнішньої збройної агресії стало також послаблення країни внаслідок внутрішньополітичних революційних подій. Зважаючи на сьогоднішню ескалацію міжнародних відносин між Україною та Угорщиною і Польщею, питання про захист західних кордонів держави стає ще актуальнішим. Відтак для забезпечення державного суверенітету й територіальної цілісності України доцільно використовувати історичний досвід та враховувати національні особливості.

Перед сучасною українською наукою постало нове завдання – на основі аналізу досвіду минулих поколінь запропонувати теоретичні напрацювання для формування військової політики. Надзвичайно важливим для вирішення цього завдання є дослідження військово-політичної думки Західно-Української Народної Республіки (ЗУНР)/Західної області Української Народної Республіки (ЗОУНР) в листопаді 1918 р. – липні 1919 р. Зазначений період становить особливий інтерес також з огляду на те, що збройні сили ЗУНР/ЗОУНР провадили боротьбу з Польщею на власній території. Як і століття тому, у питанні ведення війни перед українським суспільством стоять ті ж виклики: підготовка населення до відсічі збройній агресії, мобілізація державних ресурсів, розбудова збройних сил, вибір стратегії та тактики ведення війни, ефективне провадження зовнішньої політики. Вивчення військово-політичної думки ЗУНР/ЗОУНР у листопаді 1918 р. – липні 1919 р. дає змогу не повторити помилок, які допустило українське політичне та військове керівництво століття тому, а навпаки – ефективно використати їхній досвід для захисту сучасної Української держави.

Попри значну кількість наукових праць, присвячених ЗУНР/ЗОУНР, в українській історіографії недостатньо фахових досліджень саме української військово-політичної думки. Історики зосереджували увагу здебільшого на політичній та військовій історії Східної Галичини в період з листопада 1918 р. по липень 1919 р., лише дотично порушуючи тему військово-політичної думки. Тема дисертації також є актуальною з огляду на потребу позбутися застарілої термінології, яка й нині функціонує в наукових публікаціях, а також

спростувати усталені, хоч і хибні, твердження. На вибір теми дисертації вплинув і той факт, що в українській історіографії досі немає визначення терміна «військово-політична думка». Відтак виникла необхідність запропонувати його наукове формулювання.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами.

Дисертація виконана в межах наукової теми «Історичний досвід українських збройних формувань ХХ ст. в контексті сучасної російської агресії», яку розробляв Центр українських військових традицій та патріотичного виховання Науково-дослідного інституту українознавства Міністерства освіти і науки України.

Мета дисертації – з'ясувати особливості виникнення й розвитку військово-політичної думки ЗУНР/ЗОУНР (листопад 1918 р. – липень 1919 р.). Для досягнення вказаної мети виокремлено такі **дослідницькі завдання**:

- вивчити стан наукового дослідження проблеми та її джерельну базу;
- окреслити семантичні межі терміна «військово-політична думка»;
- схарактеризувати теоретичний і практичний вплив функціонування збройних сил Австро-Угорської монархії на розбудову Українського війська ЗУНР;
- проаналізувати погляди політичного керівництва та військового командування ЗУНР/ЗОУНР на розбудову власних збройних сил; періодизувати етапи військового будівництва ЗУНР/ЗОУНР у період з листопада 1918 р. по липень 1919 р.;
- простежити зміну поглядів політичної та військової еліти ЗУНР/ЗОУНР на стратегію ведення війни проти Польщі; проаналізувати перебіг основних воєнних операцій, які розробила Начальна Команда Українського Війська (НКУВ)/Начальна Команда Галицької Армії (НКГА);
- з'ясувати актуальність окремих положень військово-політичної думки ЗУНР/ЗОУНР для сьогодення.

Об'єкт дослідження – суспільно-політичні процеси та військове будівництво в ЗУНР/ЗОУНР.

Предмет дослідження – особливості становлення військово-політичної думки ЗУНР/ЗОУНР у листопаді 1918 р. – липні 1919 р. та її реалізація.

Хронологічні та територіальні межі. Дисертація охоплює період польсько-української війни – від листопада 1918 р. до липня 1919 р. – коли влада ЗУНР/ЗОУНР перебувала на території Східної Галичини. Українське керівництво сприймало перемогу у війні як можливість зберегти національну державність і соборність українських земель.

Методи дослідження. Під час написання дисертації було апробовано комплекс методів. В основу дослідження покладено проблемно-хронологічний метод, застосування якого дало змогу поглибити розуміння розвитку військово-політичної думки ЗУНР/ЗОУНР. Використання методу системного аналізу допомогло розглянути військово-політичну думку як цілісну систему зі своєю структурою, а також систематизували погляди державного керівництва та НКУВ/НКГА на перебіг війни загалом. Особливу вагу при написанні дисертації мали хронологічний та порівняльно-історичний методи. Перший дав змогу логічно структурувати погляди керівництва ЗУНР/ЗОУНР на способи вирішення політичних завдань з допомогою військової сили. Другий використано для аналізу поглядів на розбудову своїх збройних сил, стратегію й тактику ведення війни, а також для з'ясування їхнього ідейного потенціалу. Ретроспективний метод дав змогу реконструювати планування, хід та наслідки воєнних операцій НКУВ/НКГА, а також дійти висновків щодо їхньої ефективності. Для забезпечення вірогідності наукового дослідження було застосовано принципи історизму, об'єктивності, соціального підходу, науковості та альтернативності. Особливе місце в роботі посідають і загальнонаукові методи: аналіз, синтез, узагальнення, дедукція, індукція, аналогія та класифікація.

Наукова новизна.

Уперше:

- комплексно досліджено військово-політичну думку ЗУНР/ЗОУНР у листопаді 1918 р. – липні 1919 р.;
- обґрунтовано доцільність вживання терміна «Українське військо» щодо збройних сил ЗУНР/ЗОУНР;
- уведено в науковий обіг низку архівних військових документів, які мали важливе значення для розбудови збройних сил ЗУНР/ЗОУНР та планування воєнних операцій;
- змодельовано окремі воєнні операції Українського війська, які через певні обставини так і не були втілені в життя;
- проаналізовано не лише плани найважливіших воєнних операцій НКУВ/НКГА у листопаді 1918 р. – липні 1919 р., а й розглянуто можливі альтернативні варіанти їхнього розвитку, що дало змогу дійти висновків щодо ефективності прийнятих рішень; розкрито вплив внутрішніх та зовнішніх чинників на еволюцію стратегії збройної боротьби ЗУНР/ЗОУНР;
- з'ясовано повноваження важливих для розбудови збройних сил держави військових органів – Команди Запілля, Команди Етапу, Військової канцелярії Диктатора.

Удосконалено:

- семантичні межі терміна «військово-політична думка», який в українській історіографії не мав наукового тлумачення;

- аргументацію щодо питання про орієнтацію керівництва ЗУНР/ЗОУНР на «власні сили» та Антанту в ході польсько-української війни 1918–1919 рр., що було важливим чинником при плануванні воєнних операцій.

Набуло подальшого розвитку:

- дослідження постатей військових Австро-Угорщини, які служили в збройних силах ЗУНР/ЗОУНР;

- пошук та вивчення нереалізованих військових операцій НКУВ/НКГА;

- узагальнення військової стратегії й тактики проводу ЗОУНР після переходу Галицької Армії за Збруч у липні 1919 р. – березні 1923 р.

Практичне значення одержаних результатів. Основні тези та висновки можуть бути використані:

- у науково-дослідницькій сфері – при доповненні історіографії Українського визвольного руху першої половини ХХ ст. та проведенні подальших фахових наукових досліджень;

- у навчально-освітній діяльності – при підготовці навчально-методичних комплексних програм з новітньої історії України, країн Центрально-Східної Європи, історії війн і воєнного мистецтва.

Схарактеризовані в дисертації здобутки та прорахунки військово-політичного проводу керівництва ЗУНР/ЗОУНР у листопаді 1918 р. – липні 1919 р. можуть бути використані для вдосконалення Воєнної доктрини України, яка в умовах сучасної російсько-української війни потребує доопрацювання. Окремі положення дисертації, в яких проаналізовано воєнний досвід ЗУНР/ЗОУНР, окреслюють для сьогоденного військово-політичного керівництва держави та командування Збройних сил України можливі шляхи повернення тимчасово окупованих територій Донбасу та Криму, а також механізми протидії подальшій зовнішній агресії в різних її проявах.

Апробація результатів дослідження. Основні положення та висновки дисертації апробовані в доповідях, виголошених на: Міжнародній науковій конференції «Західно-Українська Народна Республіка: революція, державність, соборність. До 100-річчя утворення ЗУНР» (Львів, 2018 р.); на Всеукраїнських наукових конференціях: «Український національно-визвольний рух у ХХ ст.: історія, теорія, практика» (Тернопіль, 2017 р.), «Українська революція 1917–1921 років: історичний досвід та державницька традиція» (Львів, 2017 р.), «Західно-Українська Народна Республіка в контексті української та європейської історії» (Львів, 2018 р.) «Чортківська офензива: Чортківщина в

період ЗУНР» (Чортків, Тернопільська область, 2018 р.), «Українське військо: сучасність та історична ретроспектива» (Київ, 2018 р.).

Публікації. Результати та основні положення дисертації відображені в 9 наукових публікаціях, з яких 6 – у фахових виданнях.

Структура та обсяг дисертації. Робота складається з анотації, змісту, вступу, трьох розділів, 11 підрозділів, висновків, списку використаних джерел (441 позиції) та додатків. Загальний обсяг дисертації – 230 сторінок, з яких 170 сторінок основного тексту.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У **вступі** обґрунтовано вибір теми дослідження та її актуальність, окреслено зв'язок із науковими програмами, планами, темами, визначено мету, дослідницькі завдання, об'єкт, предмет, хронологічні рамки, сформульовано методологію дослідження, висвітлено наукову новизну та практичне значення одержаних результатів.

Розділ 1 «Теоретично-методологічні аспекти дослідження», що складається з трьох підрозділів і висновків, характеризує стан наукового дослідження теми, окреслює методологію вивчення та джерельну базу.

У підрозділі 1.1 *«Історіографія питання»* проаналізовано українську та зарубіжну наукову літературу та здійснено її класифікацію за проблемно-хронологічним методом. Кожну з досліджених проблем умовно поділено на два етапи: перший охоплює міжвоєнний та післявоєнний періоди – до проголошення Україною незалежності у 1991 р.; другий – це наукові дослідження від 1991 р. і до наших днів.

Виокремлено праці тих науковців, які вивчали світову військово-політичну думку (П. Салліван, Й. Каррет, Я. Тір та ін.). Окрему групу становлять роботи зарубіжних військових істориків, які висвітлюють військово-політичне минуле Австро-Угорщини (П. Броуцек, А. Вандружко та ін.). Серед українських дослідників проблеми зазначено праці А. Лозинського, О. Лосева. Вплив досвіду австро-угорської армії на формування Українського війська ЗУНР узагальнили Л. Шанковський, О. Дедик.

Для написання розділу 3 та розділу 4 було використано праці військових істориків міжвоєнного та післявоєнного періодів, які базували свої висновки переважно на власному досвіді (І. Карпинець, Д. Микитюк, Л. Шанковський та ін.). Критично узагальнено польську історіографію міжвоєнної доби (В. Гуперт, Б. Роя, Ю. Сопотніцький та ін.), публікації українських авторів радянського періоду (О. Карпенко, Ю. Сливка та ін.). З початку проголошення незалежності

України вказану тему частково розробляли О. Дедик, Л. Кривизюк, М. Литвин, О. Павлишин, П. Ткачук, А. Харук, Н. Шумінська та ін. Серед сучасних польських істориків польсько-української війни 1918–1919 рр. виокремлено праці М. Кротофіла, М. Клімецького, П. Скібінського та ін.

У підрозділі 1.2. *«Характеристика джерельної бази»* проаналізовано неопубліковані та опубліковані документи, які містяться в архівах та бібліотеках Києва, Львова та Вінніпега (Канада). Справи фондів класифіковано відповідно до їх використання при написанні розділу 3 та розділу 4. Особливу цінність становлять документи Української Національної Ради (УНРади), Державного Секретаріату Військових Справ (ДСВС), Військової канцелярії Диктатора, Команди Запілля, Команди Етапу, НКУВ, НКГА, які висвітлюють три етапи розбудови збройних сил держави та концепції щодо ведення бойових дій. Опрацьовані джерела дали змогу обґрунтувати доцільність вживання терміна «Українське військо» щодо збройних сил ЗУНР/ЗОУНР. Нові документи відкривають перед українською наукою нереалізовані воєнні операції збройних сил ЗУНР/ЗОУНР, а саме: план Льонера-Курмановича, рекомендації підполковника К. Долежала щодо бойових дій Галицької Армії після форсування р. Збруч та ін.

Особливої уваги заслуговують маловідомі документи командування Польського війська, які розміщені у фондах ДАЛО. Численні накази, інструкції, бойові рапорти містять інформацію не лише про перебіг війни, плани польського військового командування, а й про сприйняття супротивником збройних сил ЗУНР/ЗОУНР, що дало змогу дійти висновків про їхню ефективність. Загалом проаналізовано матеріали 13 фондів (59 справ), які зберігаються у Центральному державному архіві вищих органів влади та управління України, Центральному державному історичному архіві України, Державному архіві Львівської області, Центральному державному архіві громадських об'єднань України та Осередку української культури і освіти у Вінніпезі (Канада).

Важливим джерелом для вивчення військово-політичної думки ЗУНР/ЗОУНР є тогочасна українська та зарубіжна періодика. У дисертації проаналізовано спогади українських військових і політиків, зокрема опубліковані у виданні «Літопис “Червоної калини”». Серед політиків та військових ЗУНР/ЗОУНР виокремлено історико-мемуарні праці М. Гуцуляка, О. Кузьми, І. Карпинця, А. Кравса, К. Левицького, М. Лозинського, М. Омеляновича-Павленка, Д. Паліїва, М. Стахіва, С. Шухевича та ін.

У підрозділі 1.3. *«До поняття «військово-політична думка»* проаналізовано праці світових мислителів про взаємовплив політики і стратегії, починаючи з Античності до сьогодення. Уточнено семантичні межі терміна

«військово-політична думка», який в українській історіографії досі не мав визначення. Аргументовано слушність тези прусського генерала К. фон Кляузевіца, який вважав війну продовженням політики збройними методами. У дисертації визначено військово-політичну думку як систему поглядів, спрямованих на досягнення певної політичної мети з допомогою використання військових засобів.

У розділі 2 **«Теоретично-методологічні аспекти розбудови збройних сил ЗУНР»** проаналізовано концепцію військового будівництва австро-угорської армії та вплив її військових на створення Українського війська ЗУНР.

У підрозділі 2.1. *«Досвід епохи Першої світової війни у сфері військового будівництва»* доведено: галицькі військові розбудовували збройні сили на основі здобутого досвіду в лавах армії монархії Габсбургів. Однак керівництво ЗУНР успадкувало не готовий механізм, і навіть не його частину, а лише певні знання про нього, які можна було застосувати для формування армії. Основою для створення Українського війська став сформований у роки Першої світової війни Легіон Українських січових стрільців, а також запасні частини австро-угорського війська, які перебували в Галичині восени 1918 р. Розглянуто принципи комплектування збройних сил Австро-Угорщини, їхню структуру, розподіл владних повноважень тощо. Здійснено порівняльний аналіз функціонування армії династії Габсбургів у мирний та воєнний час.

У підрозділі 2.2. *«Адаптація досвіду здобутого у збройних силах Австро-Угорщини»* продемонстровано, як здобутий у лавах австро-угорської армії досвід використовувався для формування збройних сил ЗУНР. Зазначено, що галицькі та буковинські політичні діячі у вересні – жовтні 1918 р. сподівалися, що держава Габсбургів перетвориться на федерацію, а військо залишиться в підпорядкуванні віденської влади. За таких обставин можна було б реорганізувати армійські корпуси Східної Галичини, в яких більшість особового складу становили українці, у своєрідну територіальну оборону – за прикладом угорського «гонведу». Те, що галицькі політики мають бажання творити свою армію на основі збройних сил Австро-Угорщини, вперше озвучила УНРада 30 жовтня 1918 р. В її ухвалі йшлося про те, що українська влада перебирає на себе командування всіма колишніми полками війська держави Габсбургів, які комплектувалися на території західноукраїнських земель, а ядром майбутньої армії мають бути вояки Легіону УСС. Однак перепорою для такого розвитку подій було небажання віденської влади переводити українців з Італійського та Балканського фронтів у Східну Галичину. Тому галицькі політики змушені були сподіватися на підтримку українських військових, які залишились у тилу, і тих, кого можна було б мобілізувати до війська.

Про вплив австро-угорського досвіду на збройні сили ЗУНР свідчить той факт, що останні формувалися за територіальним принципом. Територію проголошеної держави було поділено на три військові області, кожна з яких, своєю чергою, поділялася на чотири Окружні Військові Команди. Останні здебільшого збігалися з територіями полкових округів комплектування колишнього австро-угорського війська. Порівнюючи запроваджений у ЗУНР територіальний принцип комплектування армії з екстериторіальним чи змішаним, можемо дійти висновку, що перший був ефективнішим. До прикладу, 1-шу бригаду УСС у II Галицькому Корпусі, яка здебільшого складалась із колишніх стрільців і старшин Легіону УСС та комплектувалася вихідцями зі всієї території ЗУНР, так і не вдалося розбудувати до більшого військового з'єднання.

Розділ 3 **«Три етапи розбудови збройних сил ЗУНР/ЗОУНР»** розкриває особливості формування Українського війська в період з листопада 1918 р. по липень 1919 р.

У підрозділі 3.1. *«Єдине командування Українським військом»* проаналізовано перший етап розбудови збройних сил галицької держави, який тривав від кінця жовтня 1918 р. до створення ДСВС 9 листопада 1918 р. Розробляючи концепцію створення армії, галицьке військове керівництво розглядало три можливі шляхи: на основі австро-угорської армії; на базі Легіону УСС; через мобілізацію рекрутів. Творці ЗУНР довірили формування Українського війська Українському Генеральному Військовому Комісаріату (УГВК), який виявився єдиним державним органом, що уособлював всю повноту військової влади. 30 жовтня 1918 р. цей орган було перейменовано на Українську Генеральну Команду (УГК). Термін «генеральна» у назві підкреслював, що ця установа є найвищим та єдиним державним військовим органом, який відповідає за створення збройних сил та оборону держави. У перших числах листопада 1918 р. УГК під проводом сотника Легіону УСС Дмитра Вітовського організувала встановлення УНРадою влади в більшості повітів Східної Галичини та частині Буковини. Керівництво УГК зосередило в собі всю повноту військової влади, що за тогочасних суспільно-політичних обставин могло загрожувати ймовірною узурпацією політичної влади військовими. У дисертації висунуто гіпотезу, що саме ця обставина могла бути однією з причин подальшого розподілу військової влади на фронтову (НКУВ) та тилу (ДСВС).

У підрозділі 3.2. *«Розподіл повноважень між ДСВС та НКУВ/НКГА»* наголошено: у ЗУНР/ЗОУНР військова влада була поділена за європейським зразком – на тилу та фронтову. ДСВС, у сучасному розумінні, виконував роль військового міністерства, НКУВ/НКГА – Генерального штабу збройних

сил. Діяльність військового міністерства республіки була спрямована насамперед на проведення мобілізації та забезпечення потреб фронту, зокрема в питаннях поповнення кадрів, боєприпасів та спорядження. Генеральний штаб Українського війська у своїй оперативній діяльності був незалежним від військового міністерства. 2 лютого 1919 р. Начальну Команду Українського Війська було перейменовано в Начальну Команду Галицької Армії, а фронтові формування здобули назву Галицька Армія (відповідно до Наказу № 32 від 25 січня 1919 р.), залишаючись водночас невіддільним складником Українського війська.

У підрозділі 3.3. *«Запровадження посади уповноваженого Диктатора»* зазначено, що третій етап розбудови збройних сил ЗУНР/ЗОУНР розпочався 9 червня 1919 р. У цей день Президія Виділу УНРади та Президія Державного Секретаріату наділили Є. Петрушевича повноваженнями Диктатора і зосередили в його руках «всю військову і цивільну державну владу». З'ясовано, що такий крок позитивно вплинув на боєздатність збройних сил ЗОУНР, адже саме 7–28 червня 1919 р. Галицька Армія провела масштабну Чортківську офензиву. Зважаючи на швидкоплинні воєнні обставини, нові повноваження Є. Петрушевича не були чітко окреслені, що, очевидно, спричинило й низку неточностей в історіографії щодо питання розподілу військової влади у червні – липні. Л. Шанковський, І. Сохоцький вважають, що після ліквідації військового міністерства його повноваження перейшли до Військової канцелярії Диктатора. Однак на основі архівних матеріалів у дисертації доведено, що цими повноваженнями наділили новостворену Команду Запілля, якій підпорядковувалися підрозділи, кожний з яких відповідав за певний напрям роботи. Серед основних завдань Команди Запілля були: мобілізація, вишкіл та допомога армії на передовій.

Натомість Військова канцелярія Диктатора відіграла роль своєрідного посередника між Є. Петрушевичем та НКГА. Влада Диктатора над фронтом і тилом однаково вичерпувалася кількома правами – призначати командувача, надавати військові звання тощо. Є. Петрушевич загалом не втручався у ведення воєнних операцій Галицької Армії. Серед ефективних нововведень галичан у розбудову збройних сил варто назвати запровадження екстериторіального принципу комплектування армії, який полягав у поповненні частин новобранцями незалежно від місця їхнього проживання. Його запровадив у червні 1919 р. Начальний Вождь генерал Олександр Греков.

Розділ 4 **«Погляди політиків та військових ЗУНР/ЗОУНР на бойові дії Українського війська»** з'ясовує, яким чином військово-політична думка була застосована на практиці.

У підрозділі 4.1. «Опора на власні сили під час двох штурмів столиці ЗУНР у кінці грудня 1918 р. – першій половині січня 1919 р.» показано стратегічне значення Львова в ході польсько-української війни. Галицьке керівництво з перших днів вуличних боїв у своїй столиці відмовилось переносити державні установи за межі міста, оскільки вважало, що це негативно вплине на міжнародний імідж республіки та настроїв власного населення. Стверджено, що відступ українських військових зі столиці республіки 21 листопада 1918 р. у середовищі НКУВ сприймали лише як тактичний хід. Галицьке командування намагалося насамперед зберегти життя вояків, оскільки супротивні збройні сили у Львові отримали значне підкріплення з Польщі та здобули перевагу над Українським військом. Керівництво обох армій було переконане, що саме в боях за це місто вирішується подальша доля не лише Східної Галичини, але й двох проголошених держав. Відтак до Львова було спрямовано основні сили Польського війська.

У багатьох мемуарних працях стрільців і старшин Галицької Армії (О. Ключенка, Л. Шанковського, С. Шухевича та ін.) подибуємо думку, що після відходу зі Львова НКУВ мала перенести основні зусилля на кордон з Польщею. Проте обґрунтовано тезу, що у другій половині грудня 1918 р. – першій половині січня 1919 р. кількісно галицькі українці мали достатньо сил, щоб витіснити польське військо зі Львова. Станом на 15 грудня 1918 р. супротивник налічував 12,5 тис. військових у бойовій готовності, 127 кулеметів та 48 гармат, з них у Львові – 4,8 тис. військових, 40 кулеметів та 20 гармат. У розпорядженні Українського війська на фронті в кінці грудня 1918 р. було 16,5 тис. військових, 229 кулеметів, 76 гармат.

Однією з причин небажання переносити лінію фронту за р. Сян було прагнення політичного керівництва ЗУНР не позиціювати себе перед Паризькою мирною конференцією в ролі агресора. Бажаючи повернути свою столицю, НКУВ провела два штурми Львова наприкінці грудня 1918 р. – у першій половині січня 1919 р. Під час першого штурму столиці ЗУНР українці не досягнули поставленої мети, однак настільки налякали свого супротивника, що 5 січня 1919 р. представники польських політичних партій скерували до командування Польського війська у Східній Галичині лист, у якому описували безперспективність подальшої боротьби за Львів. На підставі архівних документів встановлено, що другий штурм столиці був спричинений насамперед проривом до міста польської Оперативної групи «Буг». Генерал М. Омелянович-Павленко в одному з наказів тлумачив дії своїх підлеглих як контрнаступ, що мав на меті не допустити втрати позицій під Львовом, і позитивно оцінив другий штурм Львова. Обидві спроби Українського війська

повернути собі столицю були невдалими, передусім через військову допомогу, яку отримали поляки.

У підрозділі 4.2. *«Облога Львова в січні – лютому 1919 р.»* проаналізовано чергові спроби Українського війська повернути собі контроль над своєю столицею. Детально розглянуто рекомендації А. Легара щодо ведення бойових дій, який наполягав на необхідності перейти до тактики рухомих операцій. Попри те, що А. Легара не призначили очільником Генерального штабу, його ідеї було використано в ході Вовчухівської операції, коли Галицька Армія зробила пролом на відтинку фронту Городок – Львів. У дисертації зазначено такі причини зупинення цієї операції: для передислокації своїх військ НКГА втратила час під час тимчасового перемир'я в ході візиту місії Бартелемі; значна частина фронтових формувань під час операції не проявила бойову активність; військове командування не дослухалось до пропозиції полковника А. Кравса, який вимагав розгорнути збройний наступ на початку березня 1919 р. у напрямку Перемишля, а не Львова. Завершення Вовчухівської операції стало початком втрати наступальних можливостей і стратегічної ініціативи Галицької Армії на польсько-українському фронті та початком орієнтації керівництва ЗОУНР у своїх діях на Антанту.

У підрозділі 4.3. *«Орієнтація на Антанту та перехід до оборонної тактики ведення бойових дій»* наголошено: навесні 1919 р. перед країнами Заходу постала загроза походу Червоної армії в Центральну Європу, адже більшовики намагалися допомогти комуністичній Угорщині та Баварській Республіці. На початку квітня 1919 р. переможці Першої світової війни відкликали з Одеси свої війська й почали активніше шукати союзників на антибільшовицькому фронті. Провід ЗОУНР усвідомив вказані обставини, вважаючи, що Галицька Армія могла б долучитися до боротьби з Червоною армією в надії, що Антанта зупинить польську збройну агресію. Це розуміли й переможці Першої світової війни та ще взимку 1919 р. почали відправляти у Східну Галичину свої миротворчі місії.

Для того, щоб успішно вести міжнародні перемовини, НКГА повинна була демонструвати боєздатність своїх формувань і робити все можливе, щоб утримати максимум території Східної Галичини, оскільки без таких передумов годі було розраховувати на підтримку Антанти. З цією метою було розроблено воєнні операції, які передбачали відхід Галицької Армії у передгір'я Карпат. Першу запропонував командуванню Армії УНР М. Омелянович-Павленко на нараді у Здолбунові 11 квітня 1919 р. (план Льонера – Курмановича). Однак Головний отаман С. Петлюра відмовився передислокувати своє військо у район Стрия – Лавочного, хоча це, ймовірно, зміцнило б позиції двох українських армій, а також зіштовхнуло б між собою Польщу та більшовицьку

Росію, що згодом збільшило б шанси українців на перемогу в боротьбі з супротивниками. Другий раз план переходу в передгір'я Карпат був застосований у ході Чортківської офензиви. Втретє план розглядався в рекомендаціях підполковника К. Долежалея керівництву ЗОУНР, які були представлені перед переходом Галицької Армії за р. Збруч у середині липня 1919 р.

У **висновках** узагальнено результати дослідження:

1. Визначено, що військово-політична думка ЗУНР/ЗОУНР є важливим складником наукового дискурсу, який дає змогу з'ясувати особливості державотворчих процесів в Україні в добу революції 1917–1921 рр., показує складність боротьби за соборність українських земель. До часу відновлення новітньою Україною незалежності зазначену тему лише побіжно висвітлювали історики діаспори, чимало з яких були діячами УНР та ЗУНР. Важливий пласт джерел дослідження становлять спогади учасників польсько-української війни 1918–1919 рр. З 1991 р. українська історіографія отримала чимало нових досліджень з історії державного будівництва ЗУНР та УНР, однак у цих працях бракує комплексного висвітлення військово-політичної думки. Уведення в науковий обіг нових документів тогочасного українського та польського військового керівництва, критичний аналіз польської історіографії дали змогу по-новому системно інтерпретувати військово-політичну теорію та практику керівництва ЗУНР/ЗОУНР, досягнути результатів у поставлених наукових завданнях та вдосконалити історичну термінологію.

Обґрунтовано доцільність вживання терміна «Українське військо» щодо збройних сил ЗУНР, оскільки саме так його називали у документах ДСВС та НКУВ. Термін «Галицька Армія» вперше застосували у документах ЗОУНР 25 січня 1919 р. – він поширювався виключно на військові формування, які перебували на фронті (НКУВ перейменували у «Начальну Команду Галицької Армії» 2 лютого). Усталений в історіографії термін «Українська Галицька Армія» фактично не вживався в офіційних документах ЗУНР/ЗОУНР, а набув поширення лише у міжвоєнний період 1921–1939 рр.

2. Окреслено зміст терміна «військово-політична думка» – погляди на способи та засоби вирішення політичних завдань з допомогою військової сили.

3. Простежено, що австро-угорська армія стала взірцем для розбудови збройних сил ЗУНР, зокрема щодо розподілу повноважень військової влади на тилову (ДСВС) та фронтову (НКУВ). У дисертації висловлено гіпотезу, що ліквідації Української Генеральної Команди могло передувати небажання галицьких політиків зосереджувати всю повноту військової влади в одних руках. Серед суттєвих відмінностей, які не були запроваджені у структуру Українського війська ЗУНР, вказано відсутність у його складі територіальної

оборони (за зразком «ландверу» і «гонведу»). Про вплив австро-угорського досвіду на формування збройних сил ЗУНР свідчить той факт, що 13 листопада 1918 р. українське військове керівництво видало наказ, згідно з яким було започатковано комплектування збройних сил за територіальним принципом – через поділ на три військові області, кожна з яких поділялася на чотири Окружні військові команди, які здебільшого збігалися з районами комплектування піхотних полків австро-угорської армії.

4. З'ясовано, що перша документально зафіксована практична пропозиція створення українських збройних сил Східної Галичини та Буковини була сформульована на засіданні УНРади 30 жовтня 1918 р. У прийнятій ухвалі розглядалися три варіанти: перший передбачав створення армії на основі війська монархії Габсбургів. В ухвалі було зазначено, що УНРада перебирає на себе командування всіма колишніми полками австро-угорської армії, які формувались на її території. Однак віденська влада відмовилась переводити українських військових з Італійського та Балканського фронтів. Також в ухвалі було вказано, що основою майбутньої армії може стати Легіон УСС. Проте його чисельність була занадто малою (2,2 тис. військових). Третій варіант, який розглядався, – це мобілізація нових рекрутів і створення на їх основі нової армії. Однак було дуже мало часу для їхнього належного вишколу. Вибух польсько-української війни змусив галицьких політиків та військових комбінувати всі три вказані варіанти розбудови Українського війська.

З часу призначення командувачем 10 грудня 1918 р. генерала М. Омеляновича-Павленка, який мав досвід розбудови російської армії, структура збройних сил ЗУНР не відійшла від курсу запровадження австро-угорського досвіду. На початку 1919 р. керівництво ЗУНР розпочало реорганізацію збройних сил: було створено три корпуси, які вели бойові дії на фронті. Кожен із них було поділено на бригади, які комплектували, фактично, за тим самим територіальним принципом, що й піхотні полки армії династії Габсбургів.

5. Виділено три етапи військового будівництва ЗУНР/ЗОУНР у листопаді 1918 р. – липні 1919 р.:

Перший – єдине військове командування: тривало з 1 по 9 листопада 1918 р. У той час зосередження всієї військової влади в руках УГК дозволило ефективно виконати Листопадовий чин. Проте з початком збройного протистояння з Польщею військову владу 9 листопада 1918 р. було реорганізовано за європейським зразком – на фронтову (НКУВ) та тилову (ДСВС).

Другий – розподіл повноважень між військовим міністерством та Генеральним штабом: 9 листопада 1918 р. – 9 червня 1919 р. Повноваження

ДСВС та НКУВ/НКГА було поділено не лише функціонально, а й територіально. ДСВС у своїх повноваженнях не втручався у ведення бойових дій на фронті, де розповсюджувалась влада НКГА. Однак військове міністерство ЗУНР/ЗОУНР задовольняло потреби фронту, зокрема щодо вишколу кадрів, поповнення боєприпасів та спорядження. Проведена ДСВС у листопаді 1918 р. – травні 1919 р. мобілізація збільшила чисельність Українського війська. Важливою реформою військового міністерства ЗУНР було запровадження військово-адміністративного поділу території на військові області та округи. Діяльність ДСВС була спрямована на розв'язання тилкових питань, зокрема військово-політичного, військово-адміністративного, військово-матеріального, військово-правового та військово-фінансового. Політика ДСВС мала на меті підняти бойовий дух серед військових, що, як засвідчила історія збройних сил ЗУНР/ЗОУНР, було важливим для ведення війни з агресорами. Доведено, що оперативна діяльність НКУВ/НКГА була загалом незалежною від ДСВС. Повноваження військового міністерства було ліквідовано 9 червня 1919 р., коли Державний Секретаріат та УНРада з метою зміцнення влади надали Є. Петрушевичу статус «уповноваженого Диктатора».

Третій – зосередження влади в руках однієї особи: 9 червня – липень 1919 р. Реорганізація командування збройними силами ЗОУНР у червні 1919 р. позитивно позначилась на їхній боєздатності, особливо в ході проведення Чортківської офензиви. Проте права та обов'язки Диктатора не були чітко прописані, що й спричинило низку неточностей в історіографії щодо розподілу військової влади у червні – липні 1919 р. на фронтову та тиллову. Загалом повноваження, які мав Є. Петрушевич, не відповідали сьогоднішньому визначенню терміна «диктатор», який має одноосібну владу над усією країною.

6. Простежено зміну стратегії ведення збройної боротьби ЗУНР/ЗОУНР. Її поділено на два періоди:

Перший – орієнтація на власні військово-політичні сили (листопад 1918 р. – лютий 1919 р.). У цей час контроль над Львовом мав важливе значення для перебігу військово-політичних подій на території краю. Віру галицького військового командування в перемогу над поляками вселяла кількісна перевага Українського війська над Польським військом у Східній Галичині.

Другий – орієнтація на міжнародну підтримку Антанти (березень – липень 1919 р.). З середини березня 1919 р. чисельність польських військових сил у Східній Галичині почала переважати війська українців. Галицька Армія перейшла до оборони і втратила наступальну ініціативу. Надії галичан на допомогу армії УНР були невеликими, оскільки на Наддніпрянщині тривала російсько-українська війна. Навесні 1919 р. УНР і Антанту об'єднувала нова

геополітична небезпека, коли більшовицька Росія намагалась здійснити військовий похід у Центральну Європу, щоб допомогти комуністичній Угорщині та Баварській Республіці. Водночас НКГА розробила низку воєнних операцій з метою утримати збройні сили ЗОУНР на своїй території, що було важливим підґрунтям для продовження міжнародних переговорів.

7. Уточнено внутрішньополітичну та геополітичну ситуацію, яка впливала на перебіг польсько-української війни 1918–1919 рр., насамперед на повернення столиці ЗУНР, організацію Вовчухівської операції та Чортківської офензиви, відхід Галицької Армії за Збруч.

8. Доведено, що під час війни держава повинна насамперед якнайефективніше використовувати власні сили. Водночас ці зусилля мають гармонійно доповнюватися дипломатичною діяльністю, спрямованою на отримання міжнародної підтримки.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Статті у наукових фахових виданнях:

1. Галушак М. Українська автономія та національна армія в рецепції Центральної Ради і Тимчасового уряду. *Українознавство*. Київ: НДІУ, 2016. № 4 (61). С. 174–183.
2. Галушак М. Погляди на збройну боротьбу у військово-політичній думці ЗУНР (листопад 1918 р. – липень 1919 р.). *Українознавство*. Київ: НДІУ, 2017. № 4 (65). С. 142–151.
3. Галушак М. Погляди підполковника К. Долежала на майбутні воєнні операції Галицької Армії у Наддніпрянській Україні в липні 1919 року. *Українознавство*. Київ: НДІУ, 2018. № 1 (66). С. 42–50.
4. Галушак М. Діяльність Команди Запілля та Команди Етапу збройних сил ЗО УНР у період з червня по грудень 1919 р. *Українознавство*. Київ: НДІУ, 2018. № 2 (67). С. 60–71.
5. Галушак М. План Генерала В. Курмановича та отамана Ф. Льонера щодо переходу Галицької Армії у передгір'я Карпат у квітні 1919 р. *Українознавство*. Київ: НДІУ, 2018. № 4 (69). С. 30–37.
6. Галушак М. Розподіл повноважень між Державним Секретаріатом Військових Справ Західно-Української Народної Республіки та Начальною Командою Галицької Армії. *Східноєвропейський історичний вісник*. Дрогобич, 2018. № 8. С. 79–86.

Публікації, що додатково відображають і засвідчують апробацію результатів дослідження:

7. Галушак М. Бачення збройної боротьби у військово-політичній думці ЗУНР (листопад 1918 р. – липень 1919 р.). *Український національно-визвольний рух у ХХ ст.: історія, теорія, практика*. Матеріали всеукраїнської науково-практичної конференції (приуроченої до 75-ї річниці утворення Української повстанської армії) (Тернопіль, 13–14 жовтня 2017 р.). Науковий, методичний, інформаційний збірник Тернопільського обласного комунального інституту післядипломної педагогічної освіти. Тернопіль: ТОКІППО, 2017. Вип. 2. С. 240–246.

8. Галушак М. Державний Секретаріат Військових Справ та Начальна Команда Галицької Армії: історія, повноваження та взаємодія. *Трансформація концепцій українського державотворення: передовий науковий досвід*. Матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції (Тернопіль, 20–22 листопада 2018 р.). Науковий, методичний, інформаційний збірник Тернопільського обласного комунального інституту післядипломної педагогічної освіти. Тернопіль: ТОКІППО, 2019. Вип. 11. С. 29–33.

9. Галушак М. Формування збройних сил ЗУНР: адаптація досвіду, здобутого у лавах Австро-угорського війська. *Українське військо: сучасність та історична ретроспектива*. Матеріали III Всеукраїнської науково-практичної конференції (Київ, 30 листопада 2018 р.). Збірник Національного університету оборони України імені Івана Черняхівського. Київ: НУОУ, 2018. С. 114–115.

АНОТАЦІЯ

Галушак М. М. Військово-політична думка ЗУНР/ЗОУНР (листопад 1918 р. – липень 1919 р.). – На правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата історичних наук за спеціальністю 07.00.01: історія України; Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України; Інститут народознавства НАН України, Львів, 2019.

У дисертації вперше розкрито теоретично-методологічні аспекти розбудови збройних сил ЗУНР, запропоновано періодизацію їхнього реформування на три етапи (1–9 листопада 1918 р.; 9 листопада 1918 р. – 9 червня 1919 р.; 9 червня–16 липня 1919 р.), проаналізовано розподіл повноважень між головними військовими органами фронту та тилу. Окреслено семантичні межі терміна «військово-політична думка», який дисертант

тлумачить як погляди політиків та військових на способи та засоби вирішення політичних завдань з допомогою військової сили. Наголошено на доцільності вживання терміна «Українське військо» щодо збройних сил ЗУНР/ЗОУНР. Схарактеризовано специфіку адміністрування збройних сил Австро-Угорської монархії, що стало основою для розбудови війська ЗУНР за європейським зразком. Розкрито погляди політичного та військового керівництва ЗУНР/ЗОУНР щодо розбудови національних збройних сил. Проаналізовано перебіг основних воєнних операцій, які розробляли НКУВ/НКГА в листопаді 1918 р. – липні 1919 р. Простежено еволюцію воєнної стратегії ЗУНР/ЗОУНР: від орієнтації на українські сили до прагнення здобути міжнародну підтримку Антанти.

Ключові слова: українська військово-політична думка, ЗУНР, ЗОУНР, Українське військо, польсько-українська війна 1918–1919 рр.

АННОТАЦІЯ

Галушак М. М. Военно-политическая мысль ЗУНР / ЗОУНР (ноябрь 1918 – июль 1919). – На правах рукописи.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата исторических наук по специальности 07.00.01: история Украины; Институт украиноведения им. И. Крипьякевича НАН Украины; Институт народоведения НАН Украины, Львов, 2019.

В диссертации впервые раскрыты теоретико-методологические аспекты развития вооруженных сил ЗУНР, предложено выделить три этапа их реформирования (1–9 ноября 1918 г.; 9 ноября 1918 г. – 9 июня 1919 г.; 9 июня – 16 июля 1919 г.), проанализировано распределение полномочий между главными военными органами фронта и тыла. Определены семантические границы термина «военно-политическая мысль», под которым диссертант подразумевает взгляды политиков и военных на способы и средства решения политических задач с помощью военной силы. Отмечена целесообразность употребления термина «Украинское войско» по отношению к вооруженным силам ЗУНР/ЗОУНР. Охарактеризовано специфику администрирования вооруженных сил Австро-Венгерской монархии, которые стали основой для построения войск ЗУНР по европейскому образцу. Раскрыты взгляды политического и военного руководства ЗУНР/ЗОУНР на развитие национальных вооруженных сил. Проанализирован ход основных военных операций, разрабатываемых НКУВ/НКГА в ноябре 1918 г. – июле 1919 г. Прослежена эволюция военной стратегии ЗУНР/ЗОУНР от ориентации на

украинские силы к стремлению получить международную поддержку от Антанты.

Ключевые слова: украинская военно-политическая мысль, ЗУНР, ЗОУНР, Украинское войско, польско-украинская война 1918–1919 гг.

SUMMARY

Halushchak M. M. Military and Political Thought of the WUPR/WUDUPR (November 1918 – July 1919). – On the rights of the manuscript.

Dissertation for a Candidate Degree in Historical Sciences, specialty 07.00.01: History of Ukraine / I. Krypiakevych Institute of Ukrainian Studies of NAS of Ukraine; Institute of Ethnology of NAS of Ukraine. Lviv, 2019.

The dissertation discloses for the first time the theoretical and methodological aspects of development of the West Ukrainian People's Republic (WUPR) Armed Forces and proposes to distinguish between three stages of their reform (November 1–9, 1918; November 9, 1918; June 9, 1919; June 9 – July 16, 1919), and analyzes the division of powers between the main front and rear military authorities. The semantic boundaries of the term «military and political thought» are outlined and interpreted by the dissertant as opinions of the politicians and the military about the ways and means of solving political problems by the use of military force. It is emphasized on the expediency of using the term «Ukrainian Army» in reference to the WUPR/West Ukrainian District of the Ukrainian People's Republic (WUDUPR) Armed Forces. The features of the administration of the Armed Forces of the Austro-Hungarian Monarchy, which became the basis for the development of the WUPR troops according to the European model, are characterized.

It is emphasized on the expediency of using the term «Ukrainian Army» in reference to the Armed Forces of the WUPR/WUDUPR, because it is named so in the documents of the State Secretary of Military Affairs (SSMA) and of the Main Command of the Ukrainian Army (MCUA). The term «Galician Army» first appeared in WUPR documents on February 2, 1919, and was used in reference to a part of the army that was on the front. The term «Ukrainian Galician Army», which is established in historiography was not used at all in official documents of the WUPR/WUDUPR – it was used only by the diaspora historians (L. Shankovskyi, D. Mykytiuk, etc.).

The WUPR/WUDUPR Armed Forces Strategy is divided into two periods:

1) The orientation on its own military-political forces (November 1918 – February 1919). At this time, the control over Lviv was important for the course of military and political events on the territory of the region. The MCUA command

believed in its victory over the Polish army in the Eastern Galicia, since there were more military personnel in these territories.

2) The orientation on the international support of the Entente (March–July 1919). In mid-March 1919, the Galician Army went on the defensive, lost the offensive initiative, and, as a result of the strengthening of the Polish army, resisted a larger enemy. There was little hope of the UPR's help, as the latter was in a difficult position because of the Bolshevik offensive. In the spring of 1919, the UPR and the Entente were united by the new geopolitical security as the Bolshevik Russia attempted to make a military campaign in the Central Europe in an effort to assist the communist Hungary and the Bavarian Republic.

The course of the main military operations developed by the MCUA/Main Command of the Galician Army in November 1918 – July 1919 is analyzed.

Keywords: Ukrainian military and political thought, WUPR, WUDUPR, Ukrainian Army, Polish-Ukrainian war of 1918-1919.

Підписано до друку 30 серпня 2019 р.
Формат 60x90 1/16. Папір офсетний.
Умовн. друк. арк. 0,9.
Шрифт: Times New Roman
Наклад 100 прим. Зам. №6

Друк ПП «Ощипко М. М.»
Адреса: м. Львів, вул. С. Бандери, 45
№ свід.: 0670155
Тел./факс: (032) 238-74-60
e-mail: ommzml@ukr.net